

क्रमाद्यं गीतमवचनम् । स्त्रीधनं दुहितृणाम-
प्रदानामप्रतिष्ठितानाम् । प्रथमप्रदानां तद्-
भावे प्रदानां तद्भावे सन्प्रदानम् । स्त्रीधनं
दुहितृणामितिसामान्यतः प्राप्तत्वात् । अप्रदाना-
नामित्यादेस्तु क्रमात्पत्वात् । तथा, याज्ञ-
वल्क्यः ।

‘अप्रजः स्त्रीधनं भर्तृर्नाश्यादियु चतुर्वर्षि ।
दुहितृणां प्रकृता चेच्छेषेषु पित्रागामि तत् ।’
तत्र नाश्यादियु विवाहेषु यज्ञस्य मध्यमिधनं
स्त्रिया तत् तस्या न्यतायां प्रथमं दुहितृणामेव
तत्रापि प्रथमं कन्यायास्तद्भावे प्रत्यायास्तद्-
भावे परिचीतायाः सर्वदुहितृणामेव च पुत्र-
स्याधिकारः अप्रजः स्त्रीधने भर्तुरधिकारात् ।
दृष्टव्यतिना अप्रजापदेन अप्रजापदभावे सन्-
द्राया अर्थाधिकारः स्त्रियतः ।
‘नाश्यादेवायं गन्धर्वः प्राजापत्येन यद्वनम् ।
अप्रजायामतीतायां भर्तुरेव तद्विद्यते ।
यत्स्त्रियाः स्याद्वनं दत्तं विवाहेऽप्यस्य ।
अतीतायामप्रजायां मातापित्रोस्तद्विद्यते ।’
अस्याः स्याद्वनमिति पराचीनं पूर्वजापत्यव्यते ।
तेन विवाहेषु यद्वनं दत्तमिति सम्भन्वात्
वेदाहिकधनमात्रप्रतीतेर्न यावद्वनविषयत्वम् ।
तथा यमः ।

‘आसुरादियु यद्वनं विवाहेषु प्रदीयते ।’
विवाहक्रियायां पूर्वापरीभूतायां यद्वनं प्रदी-
यते इति यौतकधनमात्रगौरवमेव प्रतीयते ।”
इति द्वायभागः ॥३॥ “ऊद्राया यौतकधने प्रथमं
कुमारी तद्भावे वाग्दत्ता अधिकाधिकारी ।
एतयोरभावे ऊद्रयोः पुत्रवतीसम्भावितपुत्रयो-
र्युगपदधिकारः । एकाभावे नापरायाः । एतयो-
रभावे नन्या विधवयोस्तुत्याधिकारः । एकाभावे
चापरायाः । ततः पुत्रदौहित्रपौत्रप्रपौत्रस-
पत्नीपुत्रपौत्रप्रपौत्राणां क्रमेणाधिकारः । यज्ञ-
ज्ञान्ते सपत्नीपुत्रानन्तरं दौहित्रस्याधिकार
इति विशेषः । ततो नाश्यादिविवाहपक्षक-
वमयलम्बयौतकधने भर्ता भ्राता माता पिता
चेति क्रमः । आसुरादिविवाहपक्षकवमयलम्ब-
यौतकधने माता पिता भ्राता भर्ता चेति क्रमः ।
ततो देवरः । ततो देवरपुत्रभर्तृश्वशुरपुत्रौ
भगिनीपुत्रः ततो भर्तृभगिनेयः ततो भ्रातृपुत्रः
ततो जामाता ततः श्वशुरः ततो भ्रातृश्वशुरः
तत आनन्त्यक्रमेण सपत्न्याः ततः सज्ज्याः
ततः समानोदकाः ।” इति तट्टीकायां श्रीकृष्ण-
तर्काण्डकारः ।

यौधिष्ठिरं, त्रि, (युधिष्ठिरस्य इदमिति । युधिष्ठिर
+ अण् ।) युधिष्ठिरसम्बन्धि । यथा,—
“ना च यौधिष्ठिरी सेना गाङ्गेयशरवाहिता ।
प्रतिपत्याठश्रीलानां विदोव तनुतां गता ।”
इति महाभारतम् ।
(युधिष्ठिरस्यापत्वे, पुं । यथा, महाभारते ।
६ । ५० । ५६ ।
“यौधिष्ठिरः सुवक्रुहः सौवर्णं निश्चितैः प्ररैः ।

यदारयत संग्रामे मघवा इव दानवम् ॥”
वासुदेवस्य पत्नीविशेषे, स्त्री । यथा, हरिवंशे ।
१६० । २०—२१ ।

“कौशिक्यां सुतसोमायां यौधिष्ठिर्यां युधिष्ठिरः ।
कापाती गरुडश्चैव जज्ञाते चित्रयोधिनौ ।
एवमादीनि पुत्राणां सहास्रानि निबोध मे ।
दशयुतं समाख्याता वासुदेवस्य ते सुताः ॥”

यौधेयः, पुं, (योधमर्हतीति । योध + ङ् ।
यडा, “पान्थादियौधेयादिभ्यामण्यौ ।” ५ ।
३ । ११७ । इति खर्षे अण् ।) योद्धा । इति
सिद्धान्तकौमुदी । (युधिष्ठिरपुत्रः । स च श्रेय-
राजदौहित्रः । यथा, महाभारते । १ । ६५ । ७६ ।
“युधिष्ठिरस्तु गोवासनस्य श्रेयस्य देविकां
नाम कन्यां स्वयम्भरां लेभे । तस्यां पुत्रं
जनयामास यौधेयं नाम ॥” नृगराजपुत्राः
यौधेया इति ख्याताः । यथा, हरिवंशे । ३१ । २५ ।
“दृष्टव्यास्तु संजज्ञे शिविरौशीरौ वृषः ।
शिवेस्तु शिवयस्तात ! यौधेयास्तु वृगस्य ह ॥”
यौनं, स्त्री, (योनेरिदमिति । योनि + अण् ।)
योनिस्मन्नाधीनपापम् । यथा । बौधायनः ।
“संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।
याचनाध्यापनादयौनान् सद्यो हि शयना-
ग्रनात् ॥”

सुमन्तुः । यच्चैतैर्यौनस्यौवादीनां सम्भन्वा-
नामन्यतमेन सह सम्पर्कमियात् तस्याप्येतदेव
प्रायश्चित्तं विदधादिति । इयात् कुर्थात् ।
एतदेवेति दादृशवार्तिकमित्यर्थः । अत्र याज-
नादीनामन्यतमेन संवत्सरेण पततीत्यवगम्यते ।
इति प्रायश्चित्तविवेकः । (उत्पत्तिकारणम् ।
यथा, महाभारते । १ । ३ । १०२ । २५ ।

“यत्रामियौनाच्च वसन्ति लोका
अद्योन्नयः पञ्चतयोनयश्च ॥”
उत्तरापथजातजातिविशेषे, पुं । यथा, महा-
भारते । १२ । २०७ । ४३ ।

“उत्तरापथजन्मानः कौशेयिष्यामि तानपि ।
यौनकाभोजगान्धराः किरांता वस्त्रैः सह ॥”

यौवनं, स्त्री, (युवतीनां सन्धः । युवति +
“भिच्चादिभ्योऽण् ॥” ४ । २ । ३८ । इति अण् ।
पुंवद्भावाभावश्च ।) युवतिसन्धः । इत्यमरः । २ ।
६ । २२ । (यथा, गीतगोविन्दे । १० । १५ ।
“रंतिस्तव कजावती रुचिरचित्रलेखे भुवा-
वहो विनुधयौवतं वहसि तन्व । एच्छीगता ॥”
युवतिभिः कृतमिति । इत्यविशेषः । यथा,
सङ्गीतदामोदरे ।

“मधुरं बहुलोकाभिर्नटोभिर्वचं कृत्वते ।
वशीकरणविद्याभं तल्लास्यं यौवतं मतम् ॥”)
परिमाणम् । इति अमरटीकायां भरतः ।
यौवनं, स्त्री, (युवन् + “हायनान्तयुवादिभ्योऽण् ॥”
५ । १ । १३० । इति अण् ।) यूनी भावः ।
तत्पर्यायः । तारुण्यम् २ । इत्यमरः । वयः ३
इति जटाधरः । तत्तु षोडशवर्षमारभ्य सप्तति-
वर्षपर्यन्तम् । यथा,—

“आषोडशाद्द्वेदशस्त रजस्तत उच्यते ।
दृष्टः स्यात् सप्ततेरुहं वर्षोयान् नवतेः परम् ॥”
इति स्मृतिः ।

नवयौवनलक्षणं यथा,—
“द्रीद्विन्नस्तं किञ्चित् चकारं मेदुरक्षितम् ।
मनागभिस्फूरद्भावं नयं यौवनमुच्यते ॥”

इत्यञ्जलनीलमणिः ।
(“गभेश्वरत्वम् अभिनवयौवनत्वमप्रतिरूपत्वम-
मातुषशक्तित्वञ्चेति महतीयं खल्वनर्घपरम्परा ।
सर्वाविनयानामेकेकमप्येषामायतनम् । किमुत
समवायः । यौवनारम्भे च प्रायः प्राञ्जल-
प्रक्षालननिर्मलापि कालुष्यमुपयाति बुद्धिः ।
अनुज्झितधवलतापि सरागेव भवति यूनां
दृष्टिः । अयहरति च वात्सेव शुष्कपत्रं समु-
द्गतरजोभान्तिरदूरमास्तिष्ठत्या यौवनसमये
पुरुषं प्रकृतिः । इन्द्रियहरिहरिहारिणी च
सततमतिदुरन्तियमुपभोगमगृह्णति । नव-
यौवनकवायितात्मनश्च सलिलानीव तान्येव
विवयस्वरूपस्यास्वाद्यमानानि मधुरतराण्या-
पतन्ति मनसः । नाशयति च दिङ्मोह इवो-
न्मार्गप्रवर्षकः पुरुषमत्यासङ्गो विषयेषु ॥” इति
कादम्बर्यां चन्द्रापीडं प्रतिशुकनाशोपदेशः ।)
नवयौवनकारकमौषधं यथा,—

“अन्धगन्धानागवजागुह्मांसनिषेविकाम् ।
रूपं भवेद्दृश्या तदन्तु नवयौवनचारिणाम् ॥”
इति गारुडे १८६ अध्यायः ।

यौवनकण्टकं, पुं, स्त्री, (यौवने कण्टकमिव
दुःखदत्तात् ।) युवगण्डः । इति शब्दमाला ।
वयस्कोडा इति भाषा ।

यौवनपिडका, स्त्री, (यौवने पिडका ।) युवकाले
मुखे जातः क्षुद्रस्फोटकः । वयस्कोडा इति
भाषा । (यथा, सुश्रुते निदानस्थाने । १३ ।
“यौवनपिडका पद्भिर्वा कण्टका जतुमण्डिरि-
त्वादि ॥”) तल्लक्षणं यथा,—

“शास्त्रालोककण्टकप्रस्थाः कफमारुतशोणितैः ।
जायन्ते पिडका यूनां वक्त्रे या मुखदूषिकाः ॥”
इति सुश्रुते । १ । १४ अध्यायः ।

अस्याश्चिकित्सा मुखदूषिकाशब्दे दृश्या ।
यौवनलक्षणं, स्त्री (यौवनस्य लक्षणं चिह्नम् ।)
जावण्यम् । स्तनः । इति मेदिनी । ने, ११७ ।
तारुण्यचिह्नम् ॥

यौवनाश्वः, पुं, (युवनाश्वस्यापत्त्वमिति । युवनाश्व +
अण् ।) मान्वाट्टराजः । इति चिकित्साश्रेयः ।
अपि च ।

“यौवनाश्वोऽथ मान्वाता चक्रवर्णावनीप्रसुः ।
सप्तदोषवतीमेकः शशावाच्युततेजसा ॥
इति च यज्ञं क्रतुभिरात्मविद्भिरिदन्तिभ्यः ॥
सर्वदेवमयं देवं सर्वोत्सुकमतीन्द्रियम् ॥
द्रव्यं मन्यो विधिर्व्यज्ञो यजमानस्तद्यत्विजः ।
धर्म्मो देशश्च कालश्च सर्वमेतदयदात्मकम् ॥
यावन् रुम्यं उदेति स यावच्च प्रतिवहति ।
तत् सर्वं यौवनाश्वस्य मान्वातुः चेच्चमुच्यते ॥